

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

ΩΣ ΑΠΟΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥΣ

Δημήτρης Μπεκριδάκης, Θεολόγος-Εκπαιδευτικός

(Ομιλία στο Πνευματικό Κέντρο Καρδαμύλων Χίου, στις 30/01/2016)

Κάθε χρόνο στις 30 Ιανουαρίου εορτάζεται η μνήμη τριών μεγάλων Πατέρων και οικουμενικών διδασκάλων της Εκκλησίας, του Βασιλείου του Μεγάλου, επισκόπου Καισαρείας, του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού, του κατ' εξοχήν Θεολόγου, και του Ιωάννου, αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, του Χρυσοστόμου. Την ιδέα να εορτάζονται μαζί οι τρεις αυτοί σπουδαίοι θεολόγοι και ιεράρχες συνέλαβε ο βυζαντινός λόγιος, ρήτορας και φιλόλογος, **Ιωάννης Μαυρόπους**, Μητροπολίτης Ευχαΐτων των Πόντου, στα μέσα περίπου του 11^{ου} αιώνα. Οκτώ αιώνες αργότερα, οι Τρεις Ιεράρχες αναγνωρίστηκαν ως προστάτες της Παιδείας και η εορτή τους καθιερώθηκε πρώτα από την Ιόνιο Ακαδημία το 1826 και οριστικά από το Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά το ακαδημαϊκό έτος 1842-43, συνδεδεμένη με τη ιδεολογία του **Ελληνοχριστιανισμού**, επί της οποίας, ως γνωστόν, στηρίχθηκε η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας του νεοσύστατου τότε Κράτους. Η κατοπινή ιδεολογική χρήση της εορτής, ωστόσο, ελάχιστα σχετίζεται με το έργο και την πρόθεση των μεγάλων Πατέρων και Διδασκάλων της Εκκλησίας. Η αξία του έργου αυτού έγκειται στην επίτευξη μιας αριστοτεχνικής **συνάντησης** ανθρώπινου Λόγου και Θείας Αποκάλυψης, φιλοσοφίας και θεολογίας, γνώσης και πίστης την οποία πραγματοποίησαν με τη ζωή και τη διδασκαλία τους οι τρεις μεγάλοι θεολόγοι. Η σημασία της συνάντησης αυτής υπήρξε τεράστια, όχι μονάχα για τη θεολογία και τη ζωή της Εκκλησίας, αλλά για ολόκληρη τη μετέπειτα ιστορία του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Μέσω αυτής εγκαινιάστηκε μια νέα εποχή για το ανθρώπινο πνεύμα, μια εποχή συνύπαρξης και συνεργασίας ανθρώπινης λογικής και ευαγγελικής πίστης, προκειμένου να απαντηθούν οι επιτακτικές προκλήσεις των καιρών. Διότι αυτό ακριβώς είναι που κατέστησε τους τρεις Ιεράρχες προσωπικότητες με οικουμενική εμβέλεια και διαχρονικό κύρος: το γεγονός ότι **αντιλήφθηκαν με τρόπο σαφή και ενορατικό ποιες ήταν οι ανάγκες και τα αιτήματα των ανθρώπων της εποχής τους**, όχι μονάχα στο

πνευματικό και θεωρητικό επίπεδο, αλλά και στο επίπεδο της πράξης, της κοινωνικής πραγματικότητας και της καθημερινής ζωής. Για να καταχωρηθεί, άλλωστε, κάποιος θεολόγος ως **Πατέρας της Εκκλησίας** σημαίνει ότι έχει αναγνωριστεί ως **φορέας μιας συνείδησης ευαίσθητης και προφητικής**, που συλλαμβάνει το πνεύμα της εποχής, συναισθάνεται τον πόνο, συμμερίζεται τις ανάγκες και τα αδιέξοδα του λαού του Θεού. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό σε περιόδους **κρίσης και σύγχυσης**, όταν η πολιτισμική **ταυτότητα** της κοινωνίας τίθεται υπό αμφισβήτηση και οι όροι της ύπαρξής της αναθεωρούνται άρδην. Τότε είναι η στιγμή για να εμφανιστούν οι προσωπικότητες εκείνες που με το λόγο και το παράδειγμα τους θα ανοίξουν το δρόμο για την υπέρβαση της κρίσης και την πνευματική και υλική απολύτρωση του ανθρώπου.

Για να γίνει αυτό κατανοητό επιλέξαμε να αναφερθούμε σήμερα σε ένα μόνο παράδειγμα της θαυμαστής ικανότητας των τριών μεγάλων θεολόγων να ερμηνεύουν σωστά την εποχή τους και να αναμετριούνται με τις προκλήσεις που αυτή έθετε ενώπιον του κοινωνικού συνόλου. Είναι ένα παράδειγμα από το χώρο της **παιδείας**, που συνιστά την καρδιά κάθε **πολιτισμού**.

Στις 17 Ιουνίου του 362, ο Αυτοκράτορας Ιουλιανός, ο επονομαζόμενος κατόπιν «Παραβάτης» ή «Αποστάτης», εξέδωσε ένα **Διάταγμα για την Παιδεία**.¹ Με το νομοθέτημα αυτό προσδιοριζόταν ο ρόλος του δασκάλου, τόσο ως προς τη σχέση του με τη κεντρική διοίκηση, όσο και ως προς την επιτέλεση των εκπαιδευτικών του καθηκόντων. Ιδιαίτερα γι' αυτά τα τελευταία, το έγγραφο όριζε ότι ο δάσκαλος πρέπει να διακρίνεται όχι μόνο από **άρτια μόρφωση**, αλλά και από **άμεμπτη ηθική ποιότητα**, αφού ως Παιδεία δεν νοείται μόνο η παροχή γνώσεων, αλλά πρωτίστως η καλλιέργεια της ψυχής. Μονάχα έτσι θα έχει το κύρος που του αρμόζει ανάμεσα στους μαθητές του και μόνο υπό τις προϋποθέσεις αυτές θα έχει στο εξής το

¹ Για το περιεχόμενο του διατάγματος και την αντίδραση ειδικά του Γρηγορίου Ναυζιανζηνού στην πολιτική του Ιουλιανού βλ. ELM, SUSANNA, *Sons Of Hellenism, Fathers Of The Church: Emperor Julian, Gregory Of Nazianzus, And The Vision Of Rome*, University of California Press, Berkeley, 2012

δικαίωμα να διδάσκει. Η ασάφεια του διατάγματος αναφορικά με τα κριτήρια της ηθικότητας του δασκάλου προκάλεσε εύλογες δυσχέρειες και απορίες κατά την πρώτη εφαρμογή του κι έτσι στα μέσα του θέρους του 362, ο Ιουλιανός εξέδωσε μια **διευκρινιστική εγκύκλιο** (Αυτοκρατορική Επιστολή). Εκεί αναφέρει ότι ηθικότητα σημαίνει προπαντός **πιστότητα λόγων και έργων**. Δεν είναι δυνατό, υποστηρίζει, να διδάσκει ο εκπαιδευτικός πράγματα στα οποία δεν πιστεύει, να παρουσιάζει πρότυπα ζωής με τα οποία ο ίδιος δεν είναι συνεπής. Αν κάνει κάτι τέτοιο, στην ουσία εξαπατά τους μαθητές του και ομοιάζει με τον αχρείο έμπορο που προσπαθεί να μοσχοπουλήσει στους πελάτες του ένα εν γνώσει του σκάρτο εμπόρευμα. Μέχρις εδώ θα έλεγε κανείς ότι το όλο επιχείρημα ακούγεται λογικό. Εντούτοις, ο Ιουλιανός συνεχίζει, υποστηρίζοντας ότι δεν είναι δυνατόν ένας δάσκαλος να διδάσκει τον Όμηρο, τον Ησίοδο, τον Πλάτωνα, τον Ηρόδοτο, τον Θουκυδίδη, τον Ισοκράτη και τον Λυσία και να μην πιστεύει στους Θεούς που εκείνοι πίστευαν. Ωστόσο, ο Αυτοκράτορας δεν απαιτούσε από τους δασκάλους να αποκηρύξουν τις προσωπικές τους αντιλήψεις, αλλά τους έδινε την ευκαιρία να προσπαθήσουν να πείσουν τους μαθητές τους ότι οι αρχαίοι Έλληνες σοφοί ήταν άθεοι και ασεβείς. Αλλιώς όφειλαν να παραιτηθούν από το επάγγελμά τους. Το όλο σκεπτικό της διάταξης αποσκοπεί στο να οδηγήσει τους εκπαιδευτικούς στην διαπίστωση μιας **αντίφρασης** εντός της συνείδησής τους, ώστε να τους αναγκάσει να επιλέξουν ανάμεσα στην πίστη τους και στην παιδεία την οποία υπηρετούσαν. Ο εξόφθαλμα παράλογος και εκβιαστικός χαρακτήρας του όλου επιχειρήματος καταδεικνύουν την πραγματική στόχευση του Αυτοκράτορα, που ήταν **ο αποκλεισμός και η αποπομπή των χριστιανών δασκάλων από την εκπαίδευση**. Οι χριστιανοί δάσκαλοι, σύμφωνα με τη διευκρινιστική εγκύκλιο, χαρακτηρίζονταν αυτομάτως ασεβείς και ανήθικοι, αφού θαύμαζαν μεν και δίδασκαν τους Έλληνες συγγραφείς για τη σοφία και την καλλιέπεια τους, όμως αρνούνταν να λατρέψουν τους Θεούς που εκείνοι λάτρευαν. Δεν είχαν, λοιπόν, παρά να εγκαταλείψουν την ελληνική παιδεία, τη φιλοσοφία και τη ρητορική στην ευθύνη των παγανιστών δασκάλων και οι ίδιοι «να πάνε στις εκκλησίες των Γαλιλαίων να ερμηνεύουν τον Ματθαίο και το Λουκά», όπως ειρωνικά προτρέπει η εγκύκλιος.

Επρόκειτο, λοιπόν, για μια έμμεση δίωξη, που εντασσόταν στο γενικότερο σχέδιο του Ιουλιανού για τον αποχριστιανισμό της Αυτοκρατορίας και την αναστύλωση του κύρους της αρχαίας παγανιστικής θρησκείας. Μάλιστα, χριστιανοί ιστορικοί της εποχής (Σωκράτης, Σωζομενός, κ.α.) αναφέρουν ότι ο αποκλεισμός αυτός επεκτάθηκε αργότερα και στους μαθητές. Απαγορεύθηκε, δηλαδή, στους χριστιανούς όχι μόνο να διδάσκουν, αλλά και να διδάσκονται την ελληνική παιδεία. Και παρά το γεγονός ότι δεν σώζεται κανένα διάταγμα του Ιουλιανού που να νομοθετεί ρητώς κάτι τέτοιο, κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει ότι η έξωση των χριστιανών δασκάλων από τα σχολεία δεν θα λειτούργησε αποτρεπτικά για τις οικογένειες των χριστιανών στο να στέλνουν τα παιδιά τους σε αυτά, όταν γνώρισαν ότι θα διδάσκονταν στο εξής μονάχα από παγανιστές δασκάλους. Πράγμα που σημαίνει ότι έστω και έμμεσα προωθούταν ο γενικός στόχος του Αυτοκράτορα, που ήταν ο **πλήρης χωρισμός** ελληνικής παιδείας και χριστιανικής πίστης ως μεγεθών ασύμβατων και αντιθετικών.

Ενάντια στην πρόκληση αυτή της κεντρικής εξουσίας **αντέδρασαν** επιφανείς χριστιανοί λόγιοι και θεολόγοι. Ανάμεσά τους ξεχώριζαν οι «ομόστεγοι, ομοδίαιτοι και συμφυείς» Καππαδόκες Γρηγόριος και Βασίλειος –πρώην συμμαθητές του Ιουλιανού στη φιλοσοφική σχολή των Αθηνών. Η παιδεία και η ευρυμάθειά τους ήταν εξαιρετική. Φιλοσοφία, ρητορική, ιατρική συγκαταλέγονταν στο επιστημονικό τους οπλοστάσιο. Ήταν άνθρωποι μεγαλοφυείς όσο και επιμελείς, πνευματικές προσωπικότητες πρώτου μεγέθους. Θεωρούσαν ότι **ο κριτικός στοχασμός και ο φιλόσοφος βίος ήταν απαραίτητη προϋπόθεση όχι μόνο για την διανοητική και ψυχική ωρίμανση του ανθρώπου, αλλά και για την ορθή πρόσληψη και επιτέλεση της χριστιανικής πίστης.** Δίχως έλλογο στοχασμό και αναλυτική εμβάθυνση –δηλαδή δίχως φιλοσοφία– η πίστη κινδυνεύει να μεταλλαχθεί σε χυδαία δεισιδαιμονία, δηλαδή, να εκφυλιστεί σε τυφλή υποταγή και φανατική προσήλωση. Ο Γρηγόριος ειδικά, στους δυο Σηλιτευτικούς κατά Ιουλιανού Βασιλέως λόγους του (που γράφτηκαν μετά το θάνατο του Αυτοκράτορα κατά την πολιορκία της Κτησιφώντος το καλοκαίρι του 363), καταγγέλλει την προσπάθεια αποκλεισμού των χριστιανών

από τα αγαθά της ελληνικής παιδείας, τα οποία ο ίδιος θεωρεί ωφέλημα για όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτου θρησκείας. Κάτοχος ο ίδιος της ρητορικής τέχνης σε βαθμό που να χαρακτηρίζεται «χριστιανός Δημοσθένης», υπερασπίζεται τη χρήση της έντεχνης γλώσσας εκ μέρους των χριστιανών, προκειμένου η αλήθεια του Ευαγγελίου να γίνει κατανοητή και σεβαστή από τους μορφωμένους ανθρώπους της εποχής. Ο Βασίλειος, από την πλευρά του, γράφει 2 ή 3 έτη μετά την έκδοση του διατάγματος του Ιουλιανού τον περίφημο Λόγο προς τους Νέους, για το πώς θα ωφεληθούν από τα Ελληνικά Γράμματα, υποστηρίζοντας ότι το χάσμα ανάμεσα στη χριστιανική πίστη και στην κλασική παιδεία μπορεί υπό προϋποθέσεις να γεφυρωθεί.

Η εναντίωση αυτή των δυο θεολόγων στη διχαστική πολιτική του Αυτοκράτορα είναι γεγονός εξαιρετικής σημασίας. Διότι με το να διεκδικήσουν τα ελληνικά γράμματα παραμένοντας ταυτόχρονα και πιστοί χριστιανοί, ουσιαστικά **εγκαινίασαν ένα νέο κεφάλαιο** στην ιστορία του πολιτισμού. Συνδέοντας την Πίστη του Ευαγγελίου με τον Ελληνικό Λόγο έδωσαν τεράστια ώθηση στην προσπάθεια της Εκκλησίας να προσλάβει τον κόσμο και να τον μεταμορφώσει εν Χριστώ. Ταυτόχρονα, όμως, έδωσαν νέα δυναμική και στα Ελληνικά Γράμματα, καθιστώντας τα συμβατά με τη θεολογική έκφραση. Διότι η γλώσσα, ως γνωστόν, δεν είναι ένα εξωτερικό ένδυμα της σκέψης, αλλά είναι το ίδιο το περιεχόμενό της, ή πιο σωστά, η εσωτερική δομή που καθιστά τη διαδικασία της σκέψης δυνατή. Η αξιοποίηση, επομένως, της φιλοσοφικής γλώσσας από την πλευρά της θεολογίας γέννησε μια δυναμική σύνθεση που σημάδεψε τις μετέπειτα εξελίξεις σε όλα τα επίπεδα, και ο Χριστιανισμός από «Ιουδαϊκή αίρεση», κατάλληλη μόνο για τους αμόρφωτους και τους απλοϊκούς, μετατράπηκε σε **Οικουμενική Θρησκεία** υψηλής εκλέπτυνσης, ικανή να προσελκύσει και τους πλέον καλλιεργημένους. Στην αντίθετη περίπτωση η Εκκλησία θα απομονωνόταν, το μήνυμά της θα δυσφημούταν και το έργο της για τη σωτηρία του ανθρώπου θα αναστελλόταν. Αντλώντας στο εξής από τον μορφολογικό και εννοιολογικό πλούτο της θύραθεν γλώσσας και παιδείας, οι θεολόγοι της Εκκλησίας μπόρεσαν να επιτύχουν αρτιότητα και σαφήνεια στη διατύπωση του δόγματος,

καθιστώντας την αλήθεια του Ευαγγελίου ενδιαφέρουσα και πειστική για τους ανθρώπους της εποχής τους. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι η συμβολή των τριών μεγάλων Καππαδοκών Πατέρων (Γρηγορίου Θεολόγου, Βασιλείου και Γρηγορίου Νύσσης) υπήρξε η πλέον καθοριστική τόσο για την εδραίωση του δόγματος της Νίκαιας (δια της Β' Οικουμενικής), όσο και για τη διαμόρφωση των όρων της Χαλκηδόνος. Μα πάνω απ' όλα, αυτή η σύνθεση **αρχαιοελληνικής ευφυΐας** και **χριστιανικής αρετής** γέννησε έναν πολιτισμό υψηλής ποιότητας, αυτόν που σήμερα παραπλανητικά αποκαλούμε «Δυτικό Πολιτισμό», και ο οποίος καθόρισε τις τύχες της ανθρωπότητας για πολλούς αιώνες.

Στο σημείο αυτό, όμως, χρειάζεται **προσοχή**, ώστε να αποφευχθούν παρανοήσεις. Δεν μιλάμε εδώ για κανενός είδους σύνθεσης Ελληνισμού και Χριστιανισμού γενικά. Το έργο των δυο Ιεραρχών σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να συγχέεται με το ιδεολόγημα του Ελληνοχριστιανισμού, το οποίο, ως γνωστόν, είναι προϊόν της ρομαντικής ιστοριογραφίας του 19^{ου} αιώνα και κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκε για να εξυπηρετήσει ποικίλους ιδεολογικοπολιτικούς στόχους συνδεδεμένους με την άνοδο του Εθνικισμού κατά την περίοδο εκείνη. Οι Καππαδόκες και αργότερα ο Χρυσόστομος είχαν, περισσότερο από κάθε άλλον, συναίσθηση ότι **ο κλασικός Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός είναι πολιτισμικά και συμβολικά συστήματα ασύμπτωτα και αντιθετικά**. Τα κοσμοειδωλά τους είναι τελείως διαφορετικά, ενώ το ίδιο ισχύει και για τα ανθρωπολογικά τους μοτίβα. οι θρησκευολογικές τους ταυτότητες είναι ανόμοιες, οι ηθικοί και αξιολογικοί τους κώδικες είναι ασύμβατοι, οι βιοθεωρίες τους αποκλίνουν. Το καθιστά σαφές αυτό ο Μέγας Βασίλειος ήδη από την αρχή του περίφημου λόγου του Προς τους Νέους. Παρατηρήστε στο απόσπασμα που ακολουθεί την αξιολογική αντιστροφή στην οποία προβαίνει ο Βασίλειος ανάμεσα στην παρούσα ζωή και στη μέλλουσα ακυρώνοντας τελείως την αντίστοιχη αντίληψη του Ελληνισμού. Εκεί που ο κλασικός Έλληνας βλέπει στο θάνατο μονάχα σκοτάδι και εκμηδενισμό, ο Χριστιανός βλέπει νόημα και ελπίδα και ζωή ατελεύτητη:

«Ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ θεωροῦμε ἐντελῶς ἀσήμαντο πρᾶγμα τὴν ἐδῶ κάτω ἀνθρώπινη ζωή. Δὲν λογαριάζουμε καὶ δὲν λέμε καλὸ ὅ,τι μᾶς ἐξυπηρετεῖ σ' αὐτὴ μονάχα τὴ ζωή. Τὴν ἔνδοξη καταγωγή, τὴν εὐρωστία τοῦ κορμιοῦ, τὴ σωματικὴ καλλονή, τὸ ὠραῖο ἀνάστημα, τὶς τιμὲς ποὺ δίνουν οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμα καὶ τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα κι ὅτιδήποτε ἄλλο προσφέρει ὁ παρῶν κόσμος, δὲν θὰ τὰ θαρροῦμε μεγάλα καὶ ζηλευτὰ πράγματα. Δὲν μᾶς κάνουν ἐντύπωση ὅσοι τὰ ἔχουν. Οἱ δικές μας ἐλπίδες πάνε πολὺ μακρύτερα. Οἱ πράξεις μας εἶναι μιὰ προετοιμασία γιὰ κάποια ἄλλη ζωή. Ἀκριβῶς, λοιπόν, ὅσα μᾶς χρειάζονται γι' αὐτὴ τὴν ἄλλη ζωή, αὐτὰ ἀγαπᾶμε, αὐτὰ λαχταροῦμε, περιφρονώντας ὅσα δὲν φθάνουν ὡς ἐκεῖ. Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἄλλη ζωή; Ποῦ καὶ πῶς θὰ τὴ ζήσουμε; Αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι ἀνώτερο τῆς τωρινῆς ἀφορμῆς, γιὰ νὰ τὸ περιγράψω. Καὶ σεῖς, ἐξ ἄλλου, δὲν ἔχετε ἀκόμη ὅλη τὴν ὠριμότητα, γιὰ νὰ ἀφομοιώσετε τὴν περιγραφή του. Θὰ σᾶς δώσω ὅμως ἓνα σκιαγράφημά του, ποὺ θὰ σᾶς εἶναι ἀρκετό. Ἄς πάρουμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὅλη τὴν εὐτυχία, ποὺ σωρεύθηκε στὸν κόσμον αὐτὸν ἐδῶ ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα του. Ὅλη, λοιπόν, αὐτὴ ἡ γήινη εὐτυχία δὲν φθάνει οὔτε τὸ μικρότερο ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἄλλης ζωῆς. Ὅλα τὰ καλὰ τοῦ κόσμου τούτου εἶναι τόσο κατώτερα ἀπὸ τὸ ἐλάχιστο ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ, ὅσο κατώτερα εἶναι ἡ σκιά καὶ τὸ ὄνειρο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἡ, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦμαι ἓνα πιὸ συνηθισμένο παράδειγμα, ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς δυὸ ζωές, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλοῦμε, εἶναι ὅσο κι ἡ διαφορὰ σὲ ἀξία ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα.»

Ἡ ἐπιλογή τοῦ Βασιλείου κλείνει σαφῶς πρὸς τὸ Χριστιανισμό, τὸν ὁποῖο θεωρεῖ **ἠθικά** καὶ **οντολογικά ἀνώτερο** ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό:

ΟΙ ΚΑΡΠΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΦΥΛΛΩΜΑ

«Ἄν οἱ δυὸ διδασκαλίαι ἔχουν κάποια συγγένεια, θὰ ἦταν ὠφέλιμη ἡ γνώση καὶ τῶν δυὸ. Ἀλλὰ ἔχουν καὶ μεγάλη διαφορὰ. Γι' αὐτὸ, ἂν τὶς βάλουμε τὴ μιὰ πλάι στὴν ἄλλη καὶ τὶς συγκρίνουμε, θὰ δοῦμε καθαρὰ ὅτι ἡ μιὰ ὑπερέχει τῆς ἄλλης. Μὲ τί ὅμως νὰ τὶς παρομοιάσουμε, ὥστε νὰ δώσουμε μιὰ πετυχημένη εἰκόνα τους; Ἡ κύρια ἀξία τοῦ φυτοῦ εἶναι τὸ ὅτι κάνει καρπούς. Ἀλλὰ καὶ τὰ φύλλα του προσφέρουν ἓνα στόλισμα, καθὼς παίζουν κάτω ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ ἀέρα γύρω στοὺς κλάδους. Κάτι ἀνάλογο γίνεται καὶ στὴν ψυχὴ. Ὁ καρπὸς τῆς, ἡ ἀξία τῆς εἶναι ἡ ἀλήθεια. Εἶναι ὅμως ὠραῖο πρᾶγμα νὰ τὴν τριγυρίζεις κι ἡ κοσμικὴ σοφία, σὰν φυλλωσιά, ποὺ σκεπάζει ὁμορφα τοὺς καρπούς. Αὐτὸ συνέβη μὲ τὸν μεγάλο Μωϋσῆ, τὸν περιβόητο γιὰ τὴ σοφία του, καθὼς ἀναφέρει ἡ παράδοση. Πρῶτα –λένε- γύμνασε τὸν νοῦ του στὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου κι ὕστερα σίμωσε γιὰ νὰ δεῖ τὸν ἀληθινὸ Θεό. Παρόμοιο συνέβη καὶ μὲ τὸν σοφὸ Δανιήλ, αἰῶνες ἀργότερα. Πρῶτα διδάχθηκε στὴ Βαβυλώνα τὴ σοφία τῶν Χαλδαίων κι ὕστερα ἔπεσε στὴ σπουδὴ τῆς θείας διδασκαλίας.»

Συνιστά, επομένως, παρανόηση νὰ πιστέψει κανεὶς ὅτι οἱ Πατέρες ἀνάμειξαν Ἑλληνισμό καὶ Χριστιανισμό, διότι εἴαν συνέβαινε κάτι τέτοιο θὰ ἐπρόκειτο γιὰ περίπτωση **συγκρητισμοῦ**, ὅπου νέα θρησκευτικὰ καὶ πολιτισμικὰ μορφώματα γεννιοῦνται ἀπὸ τὰ θραύσματα τῶν παλιῶν. Εκείνο ποὺ ἔκαναν οἱ τρεῖς ἱεράρχες ἦταν μιὰ σύνθεση στὸ ἐπίπεδο τῆς μεθόδου καὶ τῆς μορφῆς: **τὸ γλωσσικὸ καὶ ἐννοιολογικὸ ὄργανο τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀξιοποιεῖται ἐπιλεκτικὰ καὶ μονάχα στὸ βαθμὸ ποὺ**

βοηθά την αλήθεια του Ευαγγελίου να εκφραστεί με περισσότερη πληρότητα και σαφήνεια. Το διευκρινίζει αυτό ο Βασίλειος παρομοιάζοντας το Ευαγγέλιο με το αλφάδι στα μέτρα του οποίου θα σμιλευτεί η πέτρα του ελληνικού λόγου:

Η ΠΕΤΡΑ ΣΤΟ ΑΛΦΑΔΙ

«Ἀρκετὰ σᾶς ἐξήγησα τὸ ὅτι αὐτὰ τὰ κοσμικὰ μαθήματα δὲν εἶναι ἀνώφελα γιὰ τὴν ψυχὴ. Ἄς ἔλθουμε τώρα νὰ δοῦμε καὶ τὸ πῶς πρέπει νὰ τὰ ἀφομοιώνετε. Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ πολύμορφα ἔργα τῶν ποιητῶν. Δὲν πρέπει νὰ δίνετε σημασία σὲ ὅλα, χωρὶς ἐξαίρεση, τὰ διδάγματά τους. Ὅταν σᾶς ἐξιστοροῦν κατορθώματα, ἢ σᾶς ἐκθέτουν λόγια καλῶν ἀνθρώπων, νὰ τὰ δέχεστε μὲ ἀγάπη, νὰ κοιτᾶτε νὰ τοὺς μιμηθῆτε, νὰ τοὺς μοιάσετε, ὅσο μπορεῖτε. Ὅταν ὅμως φέρνουν στὴ μέση κακοὺς ἀνθρώπους, πρέπει νὰ ἀποφεύγετε τὶς τέτοιες εἰκόνες, φράζοντας τ' αὐτιά σας ὅμως ὁ Ὀδυσσεύς, πού, καθὼς διηγεῖται ὁ Ὅμηρος, ἤθελε ν' ἀποφύγει τὴ μελωδία τῶν Σειρήνων. Γιατί; Διότι ἅμα συνηθίσει κανεὶς στὰ ἀμαρτωλὰ λόγια, περνᾷ καὶ στὰ ἀμαρτωλὰ ἔργα. Γι' αὐτό, λοιπόν, πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ προφυλάσσουμε τὴν ψυχὴ μας. Διότι ὑπάρχει κίνδυνος, μαζί μὲ τὴ γλύκα τῶν λόγων νὰ πάρουμε μέσα μας καὶ κάτι θανάσιμο, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε. Εἶναι μέλι, πού ἔχει καὶ δηλητήριο. Δὲν θὰ ἐπαινέσουμε, ἔτσι, τοὺς ποιητές, ὅταν παριστάνουν ἀνθρώπους πού ἀσεβοῦν, πού ἐμπαίζουν, πού παραδίνονται στὴν ἀκολασία, πού παρασύρονται ἀπὸ τὸ πιεστό, οὔτε ὅταν περιορίζουν τὴν εὐτυχία σὲ πλούσια τραπέζια καὶ σὲ ἄσεμνα τραγούδια. Καὶ δὲν θὰ δώσουμε καμιά σημασία, ὅταν κάνουν λόγο γιὰ θεοὺς καὶ μᾶς λένε ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ εἶναι πολλοὶ κι ἀλληλομισοῦνται. Διότι, καθὼς ξέρετε, οἱ ψεύτικοι θεοὶ τῆς εἰδωλολατρίας πολεμᾶνε ὁ ἀδελφὸς τὸν ἀδελφὸ κι ὁ πατέρας τὰ παιδιά του κι ἐκεῖνα τοὺς γονεῖς τους, μὲ ὑπουλότητα. Θ' ἀφήσουμε στοὺς ἀνθρώπους τοῦ θεάτρου τὶς μοιχεῖες τῶν θεῶν, τοὺς ἔρωτές τους, τὶς ἀσύστολες σαρκικές τους σχέσεις καὶ πρὸ παντὸς τοῦ μεγαλύτερου ἀπ' ὅλους θεοῦ Δία, ὅπως λέγουν αὐτοί. Εἶναι πράγματα ὅλα αὐτά, πού καὶ γιὰ τὰ ζῶα ἂν τὰ ἔλεγε κανεὶς θὰ κοκκίνιζε. Τὰ ἴδια ἔχω νὰ πῶ καὶ γιὰ τοὺς πεζογράφους καὶ μάλιστα ὅταν γράφουν γιὰ νὰ διασκεδάσουν.

Ἐπίσης δὲν θὰ μιμηθοῦμε τοὺς ρήτορες τῶν δικαστηρίων, πού ἡ τέχνη τους εἶναι τὸ ψέμα. Διότι τὸ ψέμα δὲν εἶναι ὠφέλιμο οὔτε στὰ δικαστήρια οὔτε πουθενά ἄλλοῦ, μὴ καὶ προτιμήσαμε, σὰν χριστιανοί, τὸν σωστὸ κι ἀληθινὸ δρόμο τῆς ζωῆς καὶ τὸ Εὐαγγέλιο μᾶς προστάζει νὰ μὴ καταφεύγουμε στὰ δικαστήρια. Ἀπ' ὅσα μᾶς διδάσκουν οἱ παρὰ πάνω, θὰ διαλέγουμε καὶ θὰ παίρνουμε μονάχα ὅ,τι εἶναι ἐπαινος τῆς ἀρετῆς καὶ κατάκριση τῆς κακίας. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τ' ἄλλα ζῶα, τὰ λουλούδια εἶναι καλὰ μονάχα γιὰ τὸ ἄρωμά τους καὶ τὸ χρῶμα τους. Γιὰ τὶς μέλισσες ὅμως, ὑπάρχει σ' αὐτὰ καὶ κάτι ἄλλο: τὸ μέλι. Ἔτσι κι ἐδῶ. Ὅσοι στὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν ἀναζητοῦν μονάχα τὴ γλύκα καὶ τὴ χάρη τοῦ λόγου, μποροῦν ν' ἀποκομίσουν καὶ κάποια ὠφέλεια γιὰ τὴν ψυχὴ. Πρέπει, λοιπόν, αὐτὰ τὰ συγγράμματα νὰ τὰ σπουδάζουμε ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν μελισσῶν. Οἱ μέλισσες δὲν πετᾶνε σὲ ὅλα τὰ λουλούδια μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Κι ὅπου καθίσουν, δὲν κοιτᾶνε νὰ τὰ πάρουν ὅλα. Παίρνουν μονάχα ὅσο χρειάζεται στὴ δουλειά τους καὶ τὸ ὑπόλοιπο τὸ παρατοῦν καὶ φεύγουν. Ἔτσι κι ἐμεῖς, ἂν εἴμαστε φρόνιμοι. Θὰ πάρουμε ἀπ' αὐτὰ τὰ κείμενα ὅ,τι συγγενεῦει μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ μᾶς χρειάζεται καὶ τὰ ὑπόλοιπα θὰ τὰ ἀφήσουμε πίσω μας. Κι ὅπως, κόβοντας τὸ τριαντάφυλλο, ἀποφεύγουμε τ' ἀγκάθια τῆς τριανταφυλλιᾶς, ἔτσι κι ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ θὰ πάρουμε ὅ,τι εἶναι χρήσιμο καὶ θὰ φυλάξουμε τὸν ἑαυτό μας ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἐπιζήμιο. Ἀπὸ τὴν πρώτη, λοιπόν, στιγμὴ πρέπει νὰ ἐξετάζουμε τὰ διδάγματα χωριστὰ καὶ νὰ τὰ προσαρμόσουμε στὸν σκοπὸ μας, φέρνοντας, κατὰ τὴ δωρικὴ παροιμία τὴ σχετικὴ μὲ τοὺς κτίστες, τὴν πέτρα στὸ ἀλφάδι.»

Φυσικά ακόμη κι αυτή η επιλεκτική χρήση δεν έμεινε χωρίς **μελανά σημεία** και **παρενέργειες**, τόσο στο επίπεδο της θεολογίας (κίνδυνος θεωρητικοποίησης της πίστης), όσο και σ' εκείνο της παιδείας (λογοκρισία αρχαίων ποιητών και συγγραφέων, αυταρχική εκπαίδευση, διαπαιδαγώγηση μέσω απαγορεύσεων και υποδείξεων κ.α.). Πώς θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά, άλλωστε, από τη στιγμή που «τα όρια της γλώσσας μου είναι τα όρια του κόσμου μου», όπως μας διαβεβαιώνει ο μεγάλος φιλόσοφος Λουδοβίκος Βιτγκενστάιν, και άρα η γλώσσα σε μεγάλο βαθμό μάς επικαθορίζει. Ωστόσο τα θετικά αποτελέσματα, όπως αποδείχθηκε ιστορικά, ήταν απείρως περισσότερα από τα αρνητικά. Διότι εκείνο που έκανε τους μεγάλους θεολόγους που εορτάζουμε σήμερα να αποτολμήσουν **να γεφυρώσουν την άβυσσο** που χάσκει ανάμεσα σε δυο πολιτισμικά μεγέθη τόσο διαφορετικά, όσο ο Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός, δεν ήταν κάποια θεωρητική αναζήτηση, αλλά μια πρακτική ανάγκη. **Ήταν το αίτημα της διαμόρφωσης μιας νέας πολιτισμικής ταυτότητας που όφειλε να αποκτήσει η βυζαντινή κοινωνία του 4^{ου} αιώνα, εάν επρόκειτο να υπερβεί τις ποικίλες κρίσεις μιας μεταβατικής περιόδου, όπου το παλαιό δεν είχε πεθάνει ακόμη και το καινούργιο πάλευε να γεννηθεί.** Σ' αυτήν τη νέα ταυτότητα καλούνταν να συνεισφέρουν διαλεκτικά τόσο η ελληνική παιδεία όσο και η χριστιανική πίστη, όμως ο τρόπος και ο βαθμός αυτής της συνεισφοράς δεν είχε γίνει ακόμη σαφής. Μην ξεχνάμε εδώ ότι τόσο οι Καππαδόκες όσο και ο Ιουλιανός ανήκαν στην πρώτη γενιά που ανδρώθηκε μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων και άρα ήταν μια **γενιά των ορίων**, που καλούνταν να βαδίσει το μεταίχμιο δύο κόσμων –τυχαία, άραγε, ο Γρηγόριος βίωνε τη θεολογία ως «σχοινοβασία»; Με το έργο τους οι μεγάλοι Καππαδόκες και μαζί τους ο Χρυσόστομος έδειξαν ότι απόλυτο **κριτήριο** της αναζητούμενης σύνθεσης δεν μπορεί να είναι παρά **η εν Χριστώ Ιησού σωτηρία του ανθρώπου**, η λύτρωσή του από τα δεινά της ιστορίας και η συνολική μεταμόρφωση του πολιτισμού με άξονα την αλήθεια του Ευαγγελίου. Αυτή η τελευταία πρέπει να κρατά το τιμόνι της ψυχής, όπως επισημαίνει ο Μέγας Βασίλειος, οδηγώντας το πλοίο της ζωής σε ασφαλές λιμάνι.